

« zurück blättern vor »

DYSZEL subst. m. (f.), ab 1463; auch *dysiel*, *dyszla*. **1** ‘Lenkstange, die am vorderen Teil eines Wagens oder Fuhrwerks befestigt ist’ – ‘drağ przytwierdzony do przedniej części wozu lub bryczki, umożliwiający kierowanie pojazdem zaprzężonym w konie’: 1463 PF V 13, STP *Dyschel temo*. o 1490 Erz 16, STP *Temo dyszlą albo oye, albo czyqgadło secundum aliquos*. o 1564 Mącz 33c, SPXVI *Kto fie nátoży dworskiej polewki trudno mu yei zořtác / przydzye mu ná dyřlie ořtác*. o (†1584) 1585 KochPhaen 4, SPXVI *Wozá wielkiego dyřzel / trzyma pochylony Arktophiláx / od infřzych Bootes rzeczony*. o 1586 PudřFr 64, SPXVI *BA iuř / choćia ná fániách / Stásiá Bránickiego / Nákieruy dyřzlem do mnie / Iásiu móy: którego Z rádořciá wielká řćiany mé oczekawáią*. o (1633) 1959–1963 Szkolna miz., LEWAŃSKI III 200 *Radzę wam, żebyřcie się nigdzie nie trudzieli, A do Krakowa prosto dyszlem obróćili*. o (1690–1695) Mitte 18. Jh. ŠIPas 232r *O iednym powiedali że pađł przez dyszel uciekaiąc ledwie szyie nie złamał*. o 1769–1777 Zab.15 33 *Kniaź., L Wkłada w dyszel Alekto siarczyste woźniki*. o 1775–1806 Teat. 33d 81, *L Mamże usieść na dyszlu, wiechawszy tak daleko?* o 1819 To lub 31, SJAM *Ten złamał dyszel, ten wyróćił wozy*. o 1834 PT VIII 77-78, SJAM *Nieco wyřej Dawida ów, gotów do jazdy, / Długi dyszel kieruje do polarnej gwiazdy*. o 1889 Kaczk.Olbracht.I 102, DOR *Jestem przykuty i do mego starostwa, i do służby królewskiej (...) inaczey zaraz bym się z tobą namówił i obróćił dyszel na Jeruzalem*. o (1935) 1952 Nałk.Z.Gran. 105, DOR *Wyprzężone koniki, każdy z dużym węźtem na ogonie, stały w dyszlach (...) i gryzły siano*. o (1946) 1948 Grusz.An.Od Karpat 181, DOR *Wypchnął bryczkę przed stajnię, wyprowadził konia, ustawił go między dyszlami, przywiązał końce obu dyszli do chomąta*. – (ŚLA), STP, SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **2** ‘Stange zum Drehen einer Windmühle’ – ‘drağ służący do obracania wiatraka’: [hapax] 1690 Solsk.Arch. 96, *L Dyszel, którym wiatrak obracaią ku wiatru*. – TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR (przestarz.). **3** ‘Pflugbaum’ – ‘część pługa, grządziel’: L, SW. **4** *rzemiennym dyszlem* ‘mit einem Umweg (fahren / reisen)’ – ‘(jechać / podróżować) okrężną drogą’: (†1849) 1949 Słow.Listy I 430, DOR *Zosieczka pojechała do ciebie, ale nie wiem, kiedy zajedzie, bo zwykle jeździ dyszlem rzemiennym*. o (1907) 1937 Łoz.Wł.Życie 163, DOR *[Szlachta] lubiła wybierać się w najdalsze strony kraju, podróżować rzemiennym dyszlem*. o 1947 Iwasz.J.Szyman. 9, DOR *Szymanowscy przyjeźdzali w nasze okolice, aby rzemiennym dyszlem objechać wszystkich swoich znajomych i krewnych w tych stronach*. – L, SWIL, SW, DOR. ◊ **Var:** *dysiel* subst. m., 1528 Mymer¹ 16, SPXVI o [LBel.] 1593 RybGęřli D2, SPXVI – SPXVI, MĄCZ; *dyszal* subst. m., 1463 PF V 13, STP – (ŚLA), STP,

SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SWIL, SW (gw.), LSP, DOR; *dyszla* subst. f., [hapax] 1490 Erz 16, STP – STP, SW (gw.). ◊ **Etym: 1**) mhd. *dihsel* subst. f., ‘Stange zum Lenken des Wagens’, LEX, nur für Inh. 1. **2**) mnd. *dissel* subst. f., MNDS, nur für Inh. 1. ◊ **Konk:** *ciągadło* subst. n., bel. seit ca.1500, STP, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *grządziel* subst. m., bel. seit 1532, SPXVI, zuerst geb. CN, nur für Inh. 2; *oje* subst. pl., bel. seit 1437, STP, zuerst geb. SW, nur für Inh. 1. ◊ **Der:** *dyszlowy* adj., 1779–1780 Kluk Zw.1 186, L, zuerst geb. TR, nur für Inh. 1; *dyszelek* subst. m., (†1774) 1784 Hor.Sat. 203, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *dyszlówka* subst. f., ‘eine Straßen- und Wegemaut’, [hapax] 1843–1855 Moracz.Dzieje VI 30, DOR, zuerst geb. SWIL, nur für Inh. 1; *dyszlowe* subst. n., ‘Abgabe, die von Deichselwagen erhoben wurde’, zuerst geb. SW, nur für Inh. 1. ❖ Die gemeinslavische Bezeichnung für ‘Deichsel’, poln. *oje* (vgl. atsch. *oje*), aus einigen wenigen Belegen des 15. Jhs. bekannt, hat nur ganz vereinzelt in einigen Mundarten überlebt. Die Ersatzform seit dem 15. Jh., *ciągadło*, (u. dgl., vgl. Sw) hat sich mundartlich ebenfalls nur hier und da durchgesetzt. Sonst ist *dyszlel* seit dem 16. Jh. die gemeinpolnische Bezeichnung, ganz selten auch als *dyszla* f. belegt (mundartlich so auch für Inhalt 3). Inhalt 3 ist mundartlich nur im extremen Nordosten Polens und in etwa 100 Gemeinden von Ermland und Masuren aus dem 20. Jh. belegt, sonst gilt *grządziel* (MAGP I Karte 11; II, 35–36). Inhalt 2 ist wohl originär polnisch (zur Genese s. LINDE); das Syntagma *obrócić + dyszel + Adverbialphrase mit na* (s.o. den Beleg von 1889) dürfte dem dt. *die Deichsel nach x wenden, kehren* (seit dem 17. Jh., GRIMM) nachgebildet sein.

« zurück blättern vor »